

Rzeszów zrównoważonym środowiskiem miejskim.

dr inż. arch. Jacek Godlewski

Rzeszów, jest stolicą regionu i miastem o rozwijających się funkcjach metropolitarnych. Istotne znaczenie w jego przestrzeni mają usługi o znaczeniu ponadlokalnym, oraz usługi wyższego rzędu, w szczególności w zakresie kultury, a także sportu i rekreacji. To właśnie one decydują o atrakcyjności miasta jako potencjalnego miejsca zamieszkania, celu wyjazdów turystycznych, czy lokowania nowych inwestycji.

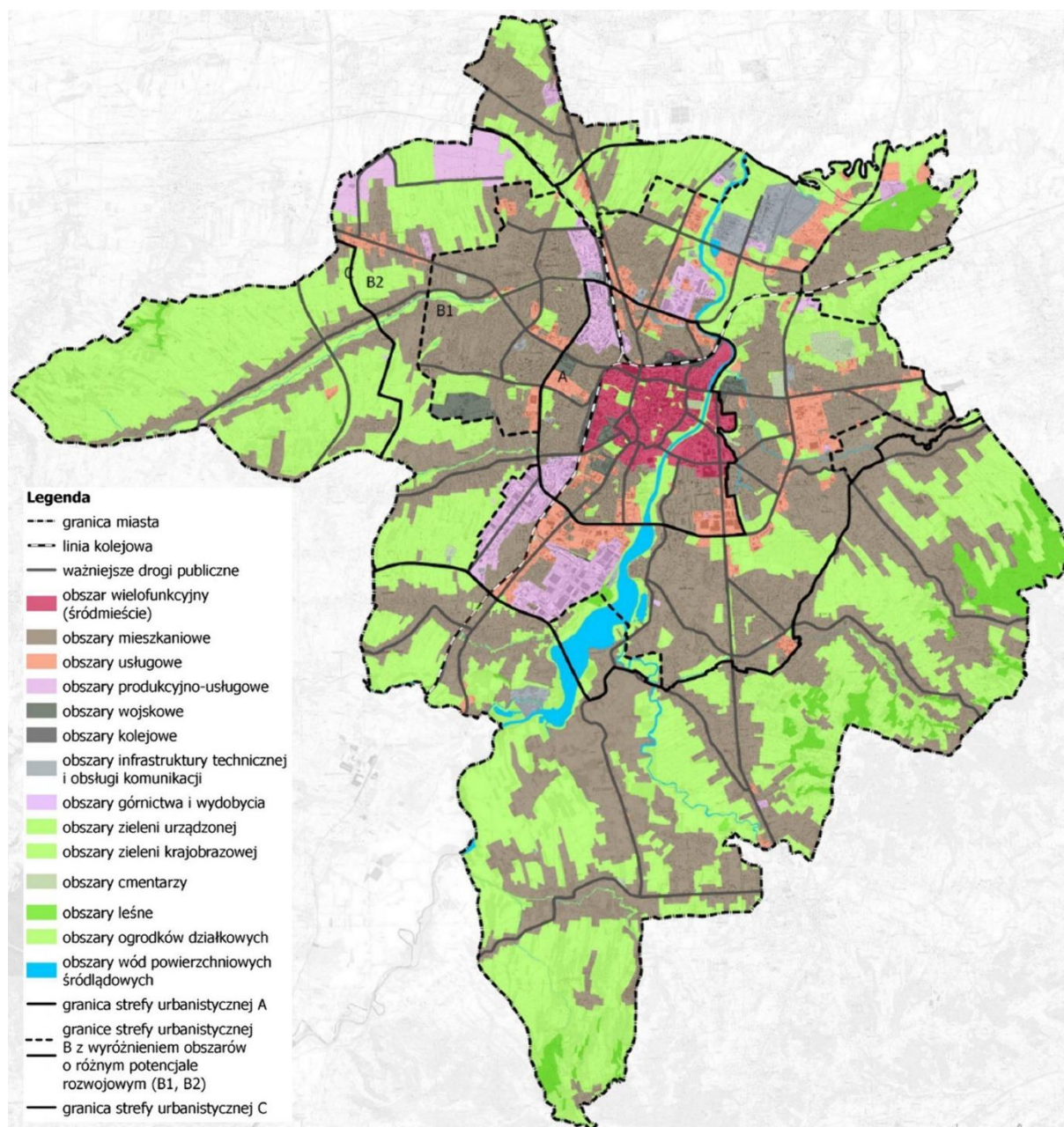
Środowisko miejskie należy do najbardziej skomplikowanych struktur urbanistycznych i jest przestrzenią silnie przekształconą antropogenicznie, co wpływa na naturalne ekosystemy. Jest ono również wynikiem kształtowania środowiska kulturowego przestrzeni zurbanizowanej i zmienia się w zależności od zapotrzebowania danej społeczności oraz od prawa lokalnego. Miasto oferuje komfortowy sposób życia umożliwiając korzystanie z udogodnień takich jak usługi kulturalne, edukacyjne czy zdrowotne. W zagospodarowaniu przestrzeni miejskiej możemy wyróżnić elementy przyrodnicze oraz kulturowe. Środowisko miejskie oferuje cenne możliwości zrównoważonego życia. Gęstość zaludnienia w miastach umożliwia skrócenie drogi do pracy i usług, większe wykorzystanie transportu publicznego, natomiast mniejsze mieszkania wymagają mniejszego zużycia energii elektrycznej i grzewczej, a co za tym idzie, mieszkańcy zużywają mniej energii w przeliczeniu na osobę niż mieszkańcy obszarów wiejskich. Struktura miejska posiada jednak coraz większy zasięg i wykracza poza granice miast. Do takich miast należy właśnie Rzeszów.

Podstawowym dokumentem kształtującym politykę przestrzenną Rzeszowa jest "Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Rzeszowa", które to sporządza się w granicach administracyjnych gminy i określa ono regulacje przestrzenne na następne dekady. Dzięki takim dalekosiężnym planom jakim jest Studium, powstawały i powstają najlepiej zagospodarowane miasta i dzielnice w różnych częściach świata. Podstawowym zadaniem tych dokumentów jest to, aby przestrzeń miejska stała się jak najbardziej przyjazna mieszkańcom. Zaproponowany podział strefowy Rzeszowa odpowiada zarówno wykształconym już strukturom zurbanizowanym, jak i kreowanym nowym, dzieląc miasto na strefę: śródmiejską, miejską oraz ekologiczną. Dokument ten nie dotyczy jedynie lokalizacji miejsc gdzie mieszkamy, czy gdzie pracujemy, ale określa sieć powiązań infrastruktury społecznej oraz infrastruktury zielono-błękitnej, w ramach której wyznacza miejsca wypoczynku i rekreacji dbając o klimat lokalny.

W skali miasta można określić następujące grupy zasobów: energia i klimat, biogospodarka, surowce, czyste powietrze, woda, odpady. Bardzo często niektóre zasoby wykraczają poza granice miast stanowiąc ważny składnik ekosystemu regionalnego czy krajowego, np. zlewnie rzek, przestrzeń rolnicza oraz leśna. Dla miasta Rzeszowa głównym ekosystemem jest dolina Wisłoka, która to przebiega przez miasto z południa na północ. Kondycja zurbanizowanego miasta zależy od środowiska przyrodniczego, które to można określić również jako usługi ekosystemowe świadczące na rzecz mieszkańców. Do nich należą: woda pitna, czyste powietrze, zdrowa żywność i ochrona przeciwpowodziowa. Prawidłowo funkcjonujące ekosystemy stanowią podstawę zrównoważonego rozwoju miast, ponieważ pozytywnie oddziałują na człowieka i stanowią czynnik kształtujący różne dziedziny działalności gospodarczych. Zasoby naturalne związane są głównie z funkcjonowaniem otwartych przestrzeni miejskich i tworzą przestrzenie połączone, korytarze przestrzenne

pozwalające na ruch zarówno mas powietrza, jak i przemieszczanie się gatunków roślin i zwierząt. Dla Rzeszowa prócz doliny Wisłoka, istotne są również doliny: Starego Wisłoka, Strugi, Przyrwy czy kanał Młynówki oraz tereny rolne i leśne.

Studium w części uwarunkowań zaprezentowało strukturę użytkowania miasta w podziale na następujące kategorie: tereny rolne i leśne (53,32% pow. miasta), tereny mieszkaniowe (20,29%), tereny infrastruktury (10,29%), tereny usługowe (4,79%), tereny zieleni (3,37%) tereny przemysłowo-magazynowe (3,07%), inne tereny zurbanizowane (2,23%), wody (1,86%). Z zaprezentowanej struktury użytkowania wynika, że na terenie miasta dominują tereny rolne i leśne, które zajmują połowę jego obszaru. Natomiast widoczna jest duża dysproporcja między terenami związanymi z zamieszkiwaniem stanowiącymi 1/5 miasta, a terenami związanymi z pracą (produkcyjno - usługowymi) niecałe 8% obszaru miasta. Oznacza to, że obszary związane z prowadzeniem działalności gospodarczej powinny być wspierane przez miasto w przyszłych dekadach.

ryc.1. Struktura funkcjonalno – przestrzenna miasta Rzeszowa 2021

Zasoby naturalne można również rozpatrywać, jako wszelkiego rodzaju bogactwa naturalne jak również walory środowiska decydujące o jakości życia człowieka, do których należą: zasoby odnawialne (woda, powietrze, energia słoneczna, gleba, lasy); nieodnawialne (paliwa kopalne, minerały, surowce wtórne); oraz wszystko, co dane społeczeństwo zdecyduje się uznać za zasób (odpady komunalne, piasek, krajobraz, energię wiatru).

Rozwój infrastruktury i niekontrolowany rozwój miasta prowadzi do stałego powiększania się sztucznych powierzchni kosztem ekosystemów rolniczych, użytków zielonych i terenów podmokłych. Zarządzający miastem podejmują decyzje w sprawie eksploatacji lub zachowania poszczególnych zasobów naturalnych. Decyzje te dotyczą głównie władztwa planistycznego, szczególnie eksponowanego na poziomie gminnym, gdzie zapadają decyzje zarówno związane z realizacją interesu publicznego (społecznego), jak i

prywatnego (inwestycyjnego). Warunkiem koniecznym dla przyszłości miasta oraz prawdziwej poprawy życia w Rzeszowie, jest zrozumienie złożoności interakcji pomiędzy systemami abiotycznymi (środowiskiem fizycznym), biotycznymi i społeczno-ekonomicznymi.

Brak wiedzy na temat skutków decyzji związanych ze środowiskiem może doprowadzić do utraty niezbędnych i cennych ekosystemów, co wprost wpływa nie tylko na ubożenie społeczeństwa, ale i również na możliwości rozwoju gospodarczego miasta.

W związku z waloryzacją poszczególnych zasobów występujących w obszarze Rzeszowa, które to zostało szczegółowo opisane w części uwarunkowań Studium, zarządzanie zasobami naturalnymi powinno zostać podporządkowane: zastosowaniu zrównoważonych wzorców produkcji, przeciwdziałaniu nadmiernej eksploatacji „przestrzeni ekologicznej”, prawidłowym wykorzystaniu zasobów odnawialnych i nieodnawialnych środowiska naturalnego, integracji i współpracy aspektów ekonomicznych, ekologicznych i społecznych.

Obecnie znajduje się duża ilość nieruchomości, które mogą być zabudowane na podstawie miejscowych planów oraz decyzji o warunkach zabudowy. Co wpływa w istotny sposób na „zagarnianie” kolejnych obszarów „przestrzeni ekologicznej” istniejących układów zabudowy. Uruchamiając w kierunkach Studium kolejne tereny wskazane pod zabudowę powiększa się sztuczne powierzchnie przerywając korytarze ekologiczne oraz tworząc enklawy zieleni.

Dla prawidłowego zarządzania środowiskiem miejskim Rzeszowa, na podstawie Studium, należy wprowadzać zrównoważone wzorce produkcji oraz lepsze zarządzanie zasobami przyrodniczymi. Należy również przeciwdziałać nadmiernej eksploatacji „przestrzeni ekologicznej” poprzez określenie wydajności zasobów odnawialnych i nieodnawialnych środowiska naturalnego oraz zdolność ich prawidłowego wykorzystania przez mieszkańców. Dokumentami umożliwiającymi takie działanie są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

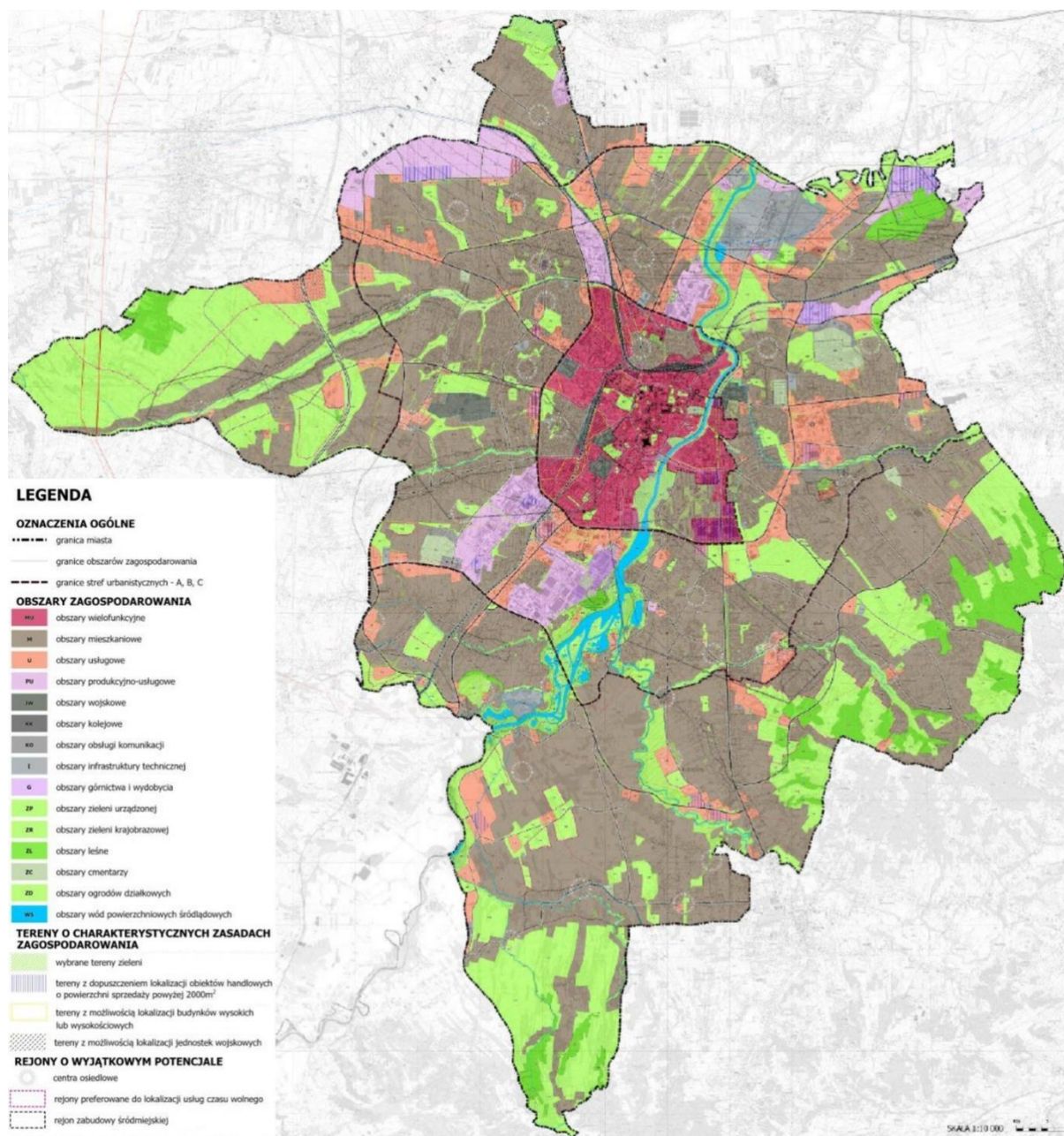
W celu realizacji zrównoważonego rozwoju w Rzeszowie należy prowadzić konsekwentną politykę miejską. Jednym ze składników jej jest zintegrowane planowanie i zarządzanie miastem przy eksponowaniu następujących aspektów: ekologicznych, społecznych, ekonomicznych, przestrzennych, cywilizacyjnych oraz instytucjonalno-politycznych. Celem zintegrowanego planowania jest doprowadzenie do: spójności społecznej, niższego zużycia energii, (odnawialne zasoby, paliwa alternatywne), sprawnego transportu („dywersyfikacja” środków transportu), energooszczędnego budownictwa (izolacyjność, budynki niskoenergetyczne). Zapewnienie niższego zużycia energii na osobę, z wykorzystaniem takich środków jak transport publiczny czy energooszczędne budownictwo jest kluczowe w planowaniu miasta. Nowe technologie sprzyjają efektywności energetycznej, szczególnie przy wykorzystywaniu odnawialnych zasobów takich jak energia wiatrowa i słoneczna czy paliwa alternatywne.

Nie sposób efektywnie zarządzać miastem bez świadomego kształtowania zieleni miejskiej oraz wód powierzchniowych i podziemnych. Skuteczne rozwiązania ilościowe i jakościowe winny zostać podporządkowane zielonej infrastrukturze poprzez preferowanie inżynierii ekologicznej lub ekohydrologii.

Dla prawidłowego gospodarowania zasobami przyrodniczymi zarówno w opracowaniu ekofizjograficznym dla miasta Rzeszowa, jak i Studium zwaloryzowano

poszczególne komponenty w tym: rezerваты przyrody, obszary Natura 2000, siedliska przyrodnicze, mokradła, strefy przybrzeżne itd., w celu określenia związków i przepływów w ekosystemach, dla umożliwienia wyboru najkorzystniejszych zadań dla poszczególnych zasobów. Bardzo ważnym wskaźnikiem dla zachowania lub zmniejszenia zasobu jest ilość użytkowników/beneficjentów danego ekosystemu oraz usytuowanie składnika w hierarchii ochronnej, co bezpośrednio wpływa na użytkowanie zasobu. W polityce miejskiej niezbędne jest określenie strefy rdzennej danego zasobu, który po osiągnięciu punktu krytycznego ulega zniszczeniu w przypadku zasobów nieodnawialnych, natomiast w przypadku zasobów odnawialnych wymaga znacznych nakładów w celu odtworzenia ekosystemu. Z tego względu ekosystemy posiadają znaczną wartość dla zarządzania Rzeszowem.

Prócz wyznaczonych struktur ekosystemów, Studium wyznacza nowe tereny dla realizacji zabudowy, które zostały zbilansowane w następujących grupach: związanych z działalnością gospodarczą, mieszkaniową, społeczną związaną z infrastrukturą techniczną, społeczną związaną z usługami publicznymi. W związku z zakładanym rozwijaniem przez Rzeszów funkcji metropolitalnych miasto powinno rozwijać się do środka, intensyfikując istniejące tereny wyposażone w infrastrukturę zarówno techniczną, komunikacyjną, jak i społeczną. Nowe tereny wskazane pod zabudowę powinny być uruchamiane po wykonaniu w/w infrastruktury, zapobiegnie to „spontanicznej” urbanizacji terenów rolnych przyłączonych do miasta, jak i znacznych wydatków z budżetu w celu wyposażenia nowych terenów w infrastrukturę miejską.

ryc.2. Struktura funkcjonalno – przestrzenna miasta Rzeszowa -perspektywa 2045

Próby kształtowania środowiska zrównoważonego miasta Rzeszowa w Studium poprzez proekologiczne projektowanie miasta nawiązują do nurtu w urbanistyce nazywanym „miasta - ogrody”. Przykładem realizacji tego typu systemu planowania miast jest plan zagospodarowania miasta „Greater Helsinki” z roku 1918 , wykonany zgodnie z nurtem „the citybeautifulmovement” przez Eliana Saarinen. Dziś Helsinki są przykładem strategicznego planowania, gdzie realizowana jest zintegrowana i holistyczna wizja miasta. Podobnie może rozwijać się miasto Rzeszów, pod warunkiem zachowania zrównoważonego rozwoju urbanistycznego oraz poprzez konsekwentną realizację polityki przestrzennej zawartej w Studium.

Należy zauważyć, że przy sporządzeniu strategii dla Helsinek oraz koncepcji poślukowano się otwartymi konkursami urbanistyczno – architektonicznymi, w celu uzyskania

jak największej liczby pomysłów dla prawidłowego zarządzania miastem, w tym jego zasobami.

Po uchwaleniu Studium, a przed przystąpieniem do sporządzania planów miejscowych, Rzeszów powinien przystąpić do konkursów urbanistyczno – architektonicznych, nie tylko dla najważniejszych nowych przestrzeni publicznych, ale i dla nowych dzielnic przyłączonych do miasta. Przyszłe dzielnice obecnie posiadają bardzo skomplikowane podziały własnościowe, które wymagają zaplanowania „pełnosprawnych” dzielnic oraz wykonania szkieletu infrastruktury społecznej, w ramach procedury scalenia i podziału, na podstawie wypracowanej koncepcji zagospodarowania przestrzennego.

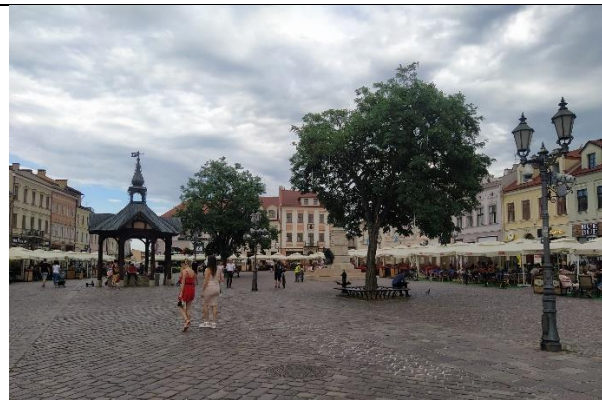
zdj.1. Plac Armii Krajowej

zdj.2. Dolina Wiśłoka – bulwary ze ścieżką pieszo - rowerową

zdj.3. Dolina Wiśłoka – nowe nasadzenia drzew owocowych - sad

zdj.4. Rynek

Podsumowując, kształtowanie układów przestrzennych miasta Rzeszowa, wymaga interdyscyplinarnego zarządzania, szczególnie przy uwzględnieniu uwarunkowań środowiskowych. Ustalenia kierunków Studium nie stanowią zbioru zamkniętego, gdyż dla tego typu miasta, nie ma jednego i uniwersalnego rozwiązania, trzeba je dopasować do danej lokalizacji z uwzględnieniem etapowania przekształceń. Kierunki działań zawarte w Studium stanowią jedynie propozycje działań, jakie należy prowadzić w celu osiągnięcia zrównoważonego środowiska miejskiego. Kierunki te zostały oparte na następujących politykach: „Mieszkańcy i infrastruktura społeczna”, „Transport i infrastruktura techniczna”, „Środowisko i odporność na zmiany klimatu”, „Walory i jakość przestrzeni”, „Gospodarka”, które będą realizowane w przyszłych miejscowych planach na podstawie szczegółowych koncepcji urbanistycznych. Na podstawie tych polityk, zasoby naturalne winny być

traktowane jako przyszłościowe dobro społeczno – kapitałowe mieszkańców miasta oraz przejaw humanistycznych i ekologicznych rozwiązań miejsca ich codziennego pobytu. Kształtowanie środowiska miejskiego musi uwzględniać aspekty przyrodnicze, jego ciągłość przestrzenną, poprzez powiązania „zewnętrznych” terenów bioróżnorodnych w tym: rolnych, wodnych i leśnych, z terenami „wewnętrznymi” poszczególnych dzielnic, osiedli i zespołów zabudowy. Taki system powinien utrzymać wysokie standardy środowiska na obszarach zurbanizowanych, oraz zapewnić codzienny, bezpośredni kontakt ludzi z przyrodą. Zachowanie naturalnego przewietrzania oraz higieny zamieszkiwania, kształtowanie zielonej i błękitnej infrastruktury są obecnie priorytetowymi działaniami w planowaniu nowoczesnych miast.

Bibliografia

1. Biuro Rozwoju Miasta Rzeszowa, Projekt Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Rzeszowa, Rzeszów, maj 2022
2. Berghöfer A. red. (UFZ, Helmholtz Centre for Environmental Research), poradnik TEEB dla miast: usługi ekosystemów w gospodarce miejskiej, Wydanie polskie: Fundacja Sendzimira, Kraków 2011
3. Bergier T., Kronenberg J., Wagner I. Redakcja naukowa, Zrównoważony Rozwój — Zastosowania zeszyt nr 5 „Woda w Mieście”, Fundacja Sendzimira, Kraków 2014
4. Stiles R. red. Wskazówki do opracowania zagospodarowania przestrzeni miejskich, Strategia, działanie 3.3, <http://urbanspace.rec.org/files/Joint-Strategy-in-Polish.pdf>, Wiedeń 2013
5. Praca zbiorcza, Miasta przyszłości. Wyzwania, wizje, perspektywy. Luksemburg 2011
6. Środowisko miejskie, www.eea.europa.eu,
7. Fotografie 1-4 J. Godlewski; ryciny 2,3. zaczerpnięta z Prezentacji projektu Studium - wyłożenie do publicznego wglądu 27 maja – 30 czerwca 2022 r. (BRMR)